

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับกลอนเพลงยาวสมัยรัชกาลที่ 3 มีผู้ศึกษาไว้หลายท่าน ซึ่งสามารถแบ่งวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเป็นกลุ่ม ได้แก่ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลอนเพลงยาวสมัยรัชกาลที่ 3 และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์วรรณกรรมรวมถึงกรอบความคิด ทฤษฎีในการวิเคราะห์วรรณกรรม โดยจัดลำดับเอกสารตามลำดับปีที่แต่งได้ดังนี้

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกลอนเพลงยาวสมัยรัชกาลที่ 3

สุภา ทิวถนอม (2515) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์กลอนเพลงยาวสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199-2310) และสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411) เกี่ยวกับการเขียนกลอนเพลงยาวสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไว้ว่าในสมัยโบราณเพลงยาวน่าจะเป็นจดหมายรักของชาย-หญิงที่ลักลอบส่งให้แก่กัน ครั้นมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จุดประสงค์ของการเขียนเพลงยาวเริ่มเปลี่ยนไป เพลงยาวมิได้เป็นเพียงจดหมายรักเท่านั้น แต่เป็นกลอนที่เขียนขึ้นเพื่อบันทึกเหตุการณ์ จะเห็นได้ว่าเพลงยาวนั้นสะท้อนสภาพสังคมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ตรงกับที่เขียนบันทึกไว้ในพงศาวดาร มีการเขียนเพลงยาวเพื่อสั่งสอนและสรรเสริญพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และยังมีเพลงยาวที่เขียนขึ้นในทำนองเสียดสีและเยาะเย้ยปรากฏในรัชสมัยนี้ การเขียนเพลงยาวในยุคดังกล่าวยังเป็นการเขียนเพื่อมุ่งแสดงความความสามารถในเชิงกลอนมากกว่าที่จะเขียนขึ้นเพื่อให้คนรักอ่านกันจริง ๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏชัดคือ การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้นักปราชญ์และกวีเขียนเพลงยาวกลบทและกลอักษร เพื่อเป็นวิทยาทานแก่บุคคลทั่วไปคิดไว้ที่เสาชิงช้าพระที่นั่งพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเพลงยาวคือ การเขียนกลอนเพื่อแสดงความในใจหรือเพื่อเล่าเรื่อง

ต่าง ๆ ที่ผู้แต่งต้องการจะบันทึกเหตุการณ์นั้นไว้หรือรำพันความในใจที่ไม่จำกั่ว่าจะต้องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก และไม่ถือว่าเพลงยาวจะต้องปกปิดเป็นความลับอีกต่อไป

เจือ สตะเวทิน (2517) ได้เขียนเกี่ยวกับกลอนเพลงยาวในหนังสือคลังวรรณคดี ตอนที่ 1 ว่า เพลงยาวเป็นคำประพันธ์เก่าแก่ของไทยแต่เดิม กวีมักใช้เพลงยาวแต่งเรื่องทุกประเภทที่แสดงอารมณ์ และความคิดของตน เช่น เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เพลงยาวบรรยายการเดินทาง เพลงยาวเรื่องนิทาน เป็นต้น ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ เพลงยาวได้ถูกจำกัดให้แคบลง คือเป็นเฉพาะกลอนที่เขียนโต้ตอบกันระหว่างชายหญิงในเชิงสังวาส การเขียนเพลงยาวเป็นการเขียนในเรื่องของความรัก ดังนั้นในเพลงยาวจึงมีศิลปะในการประพันธ์อยู่มาก เนื้อหาจึงมีความไพเราะกินใจเป็นพิเศษ คำประพันธ์ที่ใช้ในการแต่งเพลงยาวใช้กลอนสุภาพเริ่มต้นด้วยวรรครับหรืออาจเป็นกลอนกลบทชนิดต่าง ๆ

ปัญญา บริสุทธุ์ (2528) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจากเอกสารสำคัญในสมัยนั้น ว่า วรรณกรรมของพระมหามนตรีเป็นเพลงยาวที่มีความโดดเด่นทางด้านการเสียดสีและวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่กวีพบเห็นและได้อยู่ร่วมด้วย วรรณกรรมของคุณสุวรรณ คือ เพลงยาวจดหมายเหตุอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ มีการบรรยายสภาพความผูกพันของคนในพระราชสำนักที่กวีสังเกตเห็น ส่วนเพลงยาวของนายมี คือ เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นายมีบรรยายถึง พระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ 3 ที่ได้ทรงปฏิบัติเพื่อทำนุบำรุงบ้านเมืองและศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

ศิริมา เจนจิตมั่น (2529) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า วรรณกรรมคำสอนสมัยรัชกาลที่ 3 แต่งด้วยกลอนเพลงยาวมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นกลอนเพลงยาวที่แต่งตรงตามแบบแผน วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้สะท้อนให้เห็นคุณค่าด้านศีลธรรม จริยธรรมและสังคม คุณค่าด้านศีลธรรมเป็นการสอนให้คนทำความดีตามหลักของพระพุทธศาสนา ด้าน จริยธรรม เป็นการสะท้อนให้เห็นสิ่งที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติทั้งในด้านส่วนตัวและการประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่น ด้านสังคม ช่วยให้ผู้อ่านทราบถึงสภาพสังคมในสมัยนั้นว่ามีการแบ่งชนชั้นใน

สังคมเนื้อหาคำสอนยังทำให้ทุกคนรู้จักหน้าที่และวางตัวให้เหมาะสม สะท้อนให้เห็นถึง
 ลำนึกทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อและค่านิยมของ
 คนในสังคม เช่น ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป กรรม ชาตินี้-ชาติหน้า นรก-สวรรค์ ส่วนค่านิยม
 ได้แก่ ค่านิยมเรื่องการเคารพพระมหากษัตริย์ การเคารพบรรพบุรุษ การประพฤติดของ
 ผู้หญิง การยกย่องผู้มีความรู้ ฯลฯ ความเชื่อและค่านิยมเหล่านี้เป็นสิ่งที่สืบทอดมาจาก
 ความคิดของคนโบราณ ดังนั้นวรรณกรรมคำสอน ประเภทกลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาล-
 ที่ 3 จึงเป็นการย้ำทบทวนเดิมของคนโบราณเพื่อให้คนในสังคมประพฤติออกนอกกลุ่มนอก
 ทาง วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงมีคุณค่าเด่น 2
 ประการ คือ คุณค่าด้านลักษณะการแต่งและคุณค่าด้านเนื้อหา จากวิทยานิพนธ์เรื่อง
 ดังกล่าวซึ่งมีชื่อเรื่องใกล้เคียงกับการวิเคราะห์กลอนเพลงยาวในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่เมื่อ
 พิจารณาถึงเนื้อหาและจุดประสงค์ของเรื่อง จะเห็นได้ว่าวิทยานิพนธ์ทั้งสองเรื่องนี้มีความ
 แตกต่างกันและเป็นการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับกลอนเพลงยาวในอีกแง่มุมหนึ่ง ซึ่งมีใช่
 เป็นเรื่องวรรณกรรมคำสอนอย่างเดียวกัน

กุสุมา รัชมณี (2530) ได้เขียนเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของวรรณคดีสมัยพระบาท-
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า วรรณคดีที่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นเป็นวรรณคดีที่
 คลายจาริตของศักดินาสมัยอยุธยาเป็นจาริตของวรรณกรรมประชาชนมากขึ้น ในสมัย
 รัชกาลที่ 3 กวีคนสำคัญที่สร้างงานตั้งแต่รัชกาลที่หนึ่งก็ยังสร้างผลงานอย่างต่อเนื่อง เช่น
 สุนทรภู่ นายมี เป็นต้น ในสมัยนี้มีฝัปกการแต่งกลอนที่ดีที่สุด เพราะกวีที่แต่งกลอนอย่าง
 ยอดเยี่ยมยังแต่งบทกลอนต่อมาและในรัชสมัยนี้ยังมีกวีเกิดขึ้นอีกมากมาย แนวพระราช-
 นิยมด้านวรรณคดีของพระมหากษัตริย์ได้เปลี่ยนแปลงไปทำให้คนเข้าใจว่าพระองค์ทรง
 สนพระทัยด้านวรรณคติน้อยลง โดยทรงไม่สนพระทัยวรรณคดีที่เป็นเรื่องความบันเทิง
 แต่หันมาสนพระทัยวรรณคดีที่เป็นเนื้อหาวิชาการมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวทรงริเริ่ม “ขุมปัญญา” ในวัด พระองค์โปรดฯ ให้จารึกสาระวิชาการต่าง ๆ
 สำหรับประชาชนโดยไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ วิชาที่โปรดให้จารึกนั้นมีวรรณคดีอยู่ด้วย
 วรรณคดีที่เหมาะสมที่จะเข้าไปสถิตอยู่ในวัดก็ควรต้องเป็นวรรณคดีตามแนวพระราชดำริ
 ของพระองค์ สิ่งที่อาจจะนับว่าเป็นเรื่องประเทืองปัญญาที่เห็นจะเป็นเพลงยาวกลบทที่
 โปรดฯ ให้จารึกไว้แม้พระองค์จะไม่ทรงสนับสุนนวรรณคดีที่ประเทืองอารมณ์ พระองค์

ก็มีได้ทรงห้ามการสืบทอดและสร้างสรรค์งานประเภทนี้ เพลงยาวที่นิยมเล่นก็ยังสืบสาน นิยายจากในสมัยก่อน เช่น เรื่องอิเหนา ถูกกำหนดเป็นตัวบทในเพลงยาวตามชาย เรื่อง นิทาน นิยายก็ยังเป็นที่เล่ากันในพระราชสำนัก ดังปรากฏในเพลงยาวจดหมายเหตุกรม-หลวงอัปสรสุดาเทพประจวร ซึ่งคุณสุวรรณแต่งไว้เมื่อ พ.ศ. 2386

สุภาพร มากแจ้ง (2535) ได้เขียนถึงกลอนเพลงยาวไว้ในหนังสือกวีนิพนธ์ 1 ว่า โดยเหตุที่วัตถุประสงค์สำคัญของกลอนเพลงยาว คือ ใช้เป็นจดหมายรักและจบลงด้วยคำ ว่า “เอ๋ย” จึงเป็นที่มาของสำนวน “ลงเอ๋ย” ที่หมายถึง การตกลงปลงใจที่จะร่วมชีวิตคู่ของ ชาย-หญิง ส่วนชื่อ “เพลงยาว” น่าจะเกิดจากเนื้อความของจดหมายแต่ละฉบับที่มีขนาดยืด ยาวหรืออีกประการหนึ่งอาจเกิดจากระยะเวลาในการผูกสมัครรักใคร่และโต้ตอบจดหมาย กันโดยใช้เวลานานมากก็เป็นได้ นอกจากจะใช้เป็นจดหมายแล้ว เพลงยาวยังใช้บันทึกเหตุ- การณ์ร่วมสมัย เช่น เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เพลงยาวเรื่องหม่อมแปดสวรรค์ และ เพลงยาวเรื่องพระอาการประจวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ รวมทั้งใช้เป็นบัตรสนทนาก็ เช่น เพลงยาวว่าพระยามหาเทพ

วราภรณ์ บำรุงกุล (2537) ศึกษาเรื่องกลอนเพลงยาว ในหนังสือเรื่องร้อยกรอง ว่า กลอนเพลงยาวปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เนื้อหาหลายประเภทคือ เป็น จดหมายรักรำพึงรำพันความในใจที่เรียกว่า เพลงยาวสังวาส เป็นเพลงยาวเชิงพยากรณ์ เหตุการณ์ เฉลิมพระเกียรติ จดหมายเหตุหรือบันทึกเหตุการณ์ คำสอน เพลงยาวรุ่งเรือง มากที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีกลอนเพลงยาวกลบทปรากฏขึ้นใน สมัยนี้ด้วย เช่น เพลงยาวกลบทสังโดเล่นหาง ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท เพลงยาว กลบทกบเต็นสามตอน ของพระมหามนตรี (ทรัพย์) เพลงยาวกลบทกบเต็นกลางสระบัว ของจำจินนกุล เพลงยาวกลบทกบเต็นสลักเพชร ของขุนชลสิทธิ์ เป็นต้น

โชษิตา มณีใส (2544) ศึกษาเรื่องเพลงยาวว่าพระมหาเทพ (ทองปาน) ไว้ใน หนังสือระเด่นลันได วรรณกรรมอำพรางว่า ด้านศิลปะการแต่งผู้แต่งใช้คำประพันธ์ที่ เรียบง่าย อ่านแล้วเข้าใจได้ทันที แต่ผู้แต่งก็ไม่ลืมศิลปะในการประพันธ์ เพลงยาวนี้จึง เป็นที่นิยมของผู้อ่านเพราะนอกจากเนื้อหาที่เรียกร้องความสนใจแล้วยังมีกระบวนกลอน ที่ราบรื่น และมีวิธีการถ่ายทอดสารด้วยถ้อยคำคมคาย กะทัดรัด ทำให้เกิดอารมณ์ขัน แบบเย้ยหยันตามลักษณะการเขียนแบบเสียดสี การเขียนในลักษณะนี้ทำให้อ่านรู้สึกว่

“การว่า” นี้มิได้รุนแรงเกินไป และกลวิธีการแตงนั้นไม่ซับซ้อนด้านความคิดเป็นการเสนอความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา อาจเป็นเพราะผู้แตงอยู่ในตำแหน่งสูงกว่าพระยา-มหาเทพในสมัยนั้น

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรม

สมโรจน์ สวัสดิกุล (2502) ได้กำหนดหลักในการประเมินค่ากวีนิพนธ์ ในหนังสือ เรื่อง การวิจารณ์ร้อยกรองว่า การประเมินกวีนิพนธ์มีหลัก 6 ประการ คือ (1) เค้าโครงเรื่อง พิจารณาการลำดับความตามโครงเรื่อง (2) ความแจ่มแจ้งในการบรรยายถ้อยคำให้ผู้อ่าน เกิดมโนภาพ (3) ข้อความหรือถ้อยคำที่ลึกซึ้งกินใจ ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ (4) ความถูกต้องตามฉันทลักษณ์ (5) ลีลาการใช้ถ้อยคำ พิจารณาการเลือกใช้ถ้อยคำของกวีในการ ถ่ายทอดอารมณ์มาเป็นงานร้อยกรอง (6) ความรู้และปฏิภาณของกวี พิจารณาถึงความรู้ ของกวีในการเขียนบทร้อยกรอง

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2518) ได้เสนอทัศนะและหลักเกณฑ์ในการพิจารณา วรรณกรรมร้อยกรองในหนังสือเรื่องแนะแนวทางการศึกษาวรรณคดีว่าควรมีหลักกว้าง ๆ ดังนี้ คือ (1) ควรดูว่ารูปแบบกับเนื้อเรื่องเหมาะสมกันหรือไม่ (2) รายละเอียดของเรื่อง สอดคล้องหรือขัดแย้งกัน (3) สิ่งที่ประกอบกันเป็นเนื้อหา เช่น โครงเรื่อง ตัวละคร แนว ความคิดขัดแย้งกันหรือไม่ (4) มีภาพพจน์หรือถ้อยคำสำนวนประทับใจหรือไม่ (5) เกี่ยว- กับทัศนะของผู้ประพันธ์ในด้านรสนิยมหรือคติต่าง ๆ ขัดแย้งกันหรือไม่ (6) จุดมุ่งหมาย ของผู้ ประพันธ์เหมาะสมกับกลวิธีที่ใช้ในการประพันธ์ (7) ความรู้ ความสามารถของ ผู้ประพันธ์ (8) กลวิธีในการร้อยกรองแสดงความรู้ลึก ความคิดเห็น

เถกิง พันธุเถกิงอมร (2528) ได้ศึกษาเรื่องการวิจารณ์วรรณคดีไว้ในหนังสือเรื่อง หลักการวิจารณ์วรรณคดีว่า การวิจารณ์วรรณคดีตามแนวสุนทรียศาสตร์เป็นการวิจารณ์ วรรณคดีตามทฤษฎีของไอ.เอ. ริชาร์ด โดยเสนอหลักเกณฑ์ในการพิจารณาวรรณคดีว่า (1) ควรเน้นที่รสนิยมทางศิลปะมากกว่าข้อมูลด้านอื่นที่ปรากฏในวรรณคดี (2) ควร นำความรู้จากภายนอกเข้ามาช่วยในการวิจารณ์ เช่น ความรู้เชิงจิตวิทยา ภาษาศาสตร์

(3) ต้องเสนอบทวิจารณ์อย่างรัดกุม มีเหตุผล เป็นระเบียบแบบแผน (4) ต้องศึกษาและวิเคราะห์ความหมายของคำแต่ละคำรวมถึงทุกจังหวัดความเคลื่อนไหวในบทประพันธ์แต่ละเรื่อง (5) ไม่ควรวิจารณ์โดยเน้นแบบแผนฉันทลักษณ์อย่างเคร่งครัด (6) การวิจารณ์วรรณคดีเป็นศิลปะอย่างหนึ่งควรอ่านเพื่อให้ทราบถึงสวรรณคดีมากกว่าเนื้อเรื่อง

พระยาอนุমানราชชน (2531) ได้ศึกษาเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมไว้ในหนังสือ เรื่องการศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์ว่า การวิจารณ์วรรณกรรมของชาวตะวันตกนั้น การพิจารณาว่าวรรณกรรมเรื่องนั้นดีหรือไม่ดีมีหลัก 6 ประการ คือ ความนึก หมายถึง การสร้างภาพขึ้นในใจ อาจจะเป็นความนึกที่มีความแปลกไม่เหมือนใครแต่ไม่ใช่ความแปลกอย่างเดียว วรรณกรรมที่ดีควรมีความงามประกอบด้วย ประการที่สองคือความ สะเทือนใจ ประการที่สามคือ การแสดงออก ประการที่สี่ คือองค์ประกอบ ประการที่ห้า คือท่วงท่าที่แสดงออก และประการที่หก คือ เทคนิค

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2539) ได้ศึกษาเรื่องการวิจารณ์วรรณกรรมร้อยกรองไว้ในหนังสือวรรณกรรมวิจารณ์ว่า ในการวิจารณ์วรรณกรรมประเภทร้อยกรอง ผู้อ่านควร พิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ คือ ผู้พูดและน้ำเสียง การใช้ภาษาของกวี รูปแบบ และ โครงสร้างของบทร้อยกรอง รวมถึงแนวคิดหรือแก่นเรื่องของบทกวีนั้น ๆ การพิจารณา ผู้พูดให้สังเกตสรรพนามที่ใช้ในบทกวีรวมถึงภาษาที่กวีเลือกใช้ ส่วนน้ำเสียงจะแสดง ออกมาหลายลักษณะ เช่น การประชดประชัน เสียดสี สนุกสนาน การใช้ภาษาของกวี เช่น การใช้ถ้อยคำที่มีความหมายโดยตรงและโดยนัย การใช้กวีโวหารภาพพจน์ต่าง ๆ รูปแบบ และโครงสร้างของบทร้อยกรองมี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ได้แก่ รูปแบบตายตัวและ ลักษณะที่สอง ได้แก่ รูปแบบอิสระ ด้านแนวคิดให้พิจารณาถึงสิ่งที่ผู้เขียนต้องการสื่อไป ให้ผู้อ่านโดยผ่านเนื้อหาและเรื่องราวต่าง ๆ

วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (2541) ได้ศึกษาเรื่องสาระสำคัญทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์โดย ใช้แนววิจารณ์แบบใหม่ ไว้ในหนังสือวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ว่า (1) ศึกษา วรรณกรรมแต่ละเรื่องโดยเอกเทศ โดยไม่คำนึงว่าเกิดขึ้นในสมัยใด ผู้แต่งมีประวัติอย่างไร สภาพสังคมในสมัยนั้นเป็นอย่างไร เพราะหากนำสิ่งเหล่านี้มาพิจารณาอาจทำให้การ วิจารณ์ออกนอกขอบเขตกลายเป็นเน้นที่ด้านอื่นมากกว่าตัววรรณกรรม (2) ไม่พะวงใน ปัญหาศีลธรรมมากจนเกินไปโดยถือว่าการแต่งวรรณคดีเป็นการแต่งเพื่อความเพลิดเพลิน

(3) ถือว่าการวิเคราะห์ทำนองแต่งสำคัญกว่าการพิจารณาเนื้อเรื่อง การพิจารณาทำนองแต่ง เช่น ภาษาที่ใช้ โครงสร้าง ความหมายของคำ ตลอดจนภาพพจน์ (4) ถือว่าวรรณคดีวิจารณ์ เป็นศิลปะโดยเอกเทศ

กรอบความคิด ทฤษฎีในการวิเคราะห์วรรณกรรม

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2543) ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์วรรณคดี ในหนังสือ วรรณคดีวิจารณ์ ว่า การวิเคราะห์วรรณคดี คือการแยกส่วนต่าง ๆ ของวรรณคดีอย่างมี หลักเกณฑ์ โดยการวิเคราะห์จะมุ่งอธิบายลักษณะของแต่ละส่วนของวรรณคดี เพื่อให้ ผู้อ่านเกิดความเข้าใจวรรณคดีนั้นทั้งเรื่องอย่างชัดเจน ในการวิเคราะห์ควรคำนึงถึงหัวข้อ ต่าง ๆ ดังนี้

1. การแบ่งส่วนย่อยต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นรูปวรรณคดีฉบับนั้น เช่น โครงเรื่อง สารัตถะของเรื่อง ตัวละคร บทสนทนา ฉาก กลวิธีในการแต่งและสไตล์ใน การแต่ง เป็นต้น
2. การอธิบายลักษณะของส่วนย่อยต่าง ๆ ส่วนใดมีความเด่นหรือด้อยซึ่งจะส่งผล ต่อวรรณคดีเรื่องนั้น
3. พิจารณาให้เห็นจุดประสงค์สำคัญ หลักการหรือกลวิธีที่ผู้แต่งนำมาใช้
4. พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่าง ๆ ในวรรณคดีเรื่องนั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงความกลมกลืน ความแตกต่างหรือความขัดแย้งระหว่างส่วนเหล่านั้น

ส่วนการประเมินคุณค่า คือ การวินิจฉัยตัดสินโดยสรุปอย่างมีหลักเกณฑ์ว่า วรรณคดีเรื่องนั้นมีคุณภาพเพียงใด ถ้าเป็นบทร้อยกรองจะต้องมีน้ำหนักสำคัญที่เสียง ลีลาจังหวะและภาพพจน์ เป็นต้น ในการวิเคราะห์บทร้อยกรองผู้แต่งควรคำนึงถึงท่วง ทำนองการแต่ง เพราะท่วงทำนองการแต่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของกวีที่ปรากฏอยู่ใน วรรณคดีที่แต่ง การสังเกตท่วงทำนองการแต่ง สังเกตได้จากหัวข้อต่อไปนี้

1. การสรรคำใช้ สามารถแยกย่อยได้อีกคือ

1.1 คำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่องและสถานภาพของบุคคลในการนำคำมาใช้ในบทร้อยกรองก็จะพิจารณาโดยใช้คำที่เหมาะสมกับระดับของบุคคล

1.2 การเลือกเสียงของคำ หรือการเล่นคำ ในการแต่งบทร้อยกรองของไทย เรื่องนี้เป็นที่นิยมกันมาก นอกจากนี้ยังมีคำพ้องรูปและพ้องเสียงที่นิยมนำมาใช้ในการประพันธ์บทร้อยกรอง ทำให้เสียงของบทร้อยกรองมีความไพเราะเสนาะหูยิ่งขึ้น

2. ท่วงทำนองเกี่ยวกับโวหาร ท่วงทำนองที่เกี่ยวกับโวหารเป็นสิ่งที่บอกลถึงท่วงทำนองการแต่งเฉพาะตัวของผู้แต่งได้เป็นอย่างดี บทร้อยกรองส่วนใหญ่มีภาพพจน์ในเชิงเปรียบเทียบหรือสัญลักษณ์อยู่ด้วยเสมอ ในวรรณคดีร้อยกรองจะใช้คำว่า “กวีโวหาร” มีดังต่อไปนี้

2.1 ภาพในจิตหรือจินตภาพ คือการสร้างภาพขึ้นในใจ ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพและเกิดความรู้สึกร่วมในวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ บางครั้งภาพในจิตอาจมีลักษณะเป็นภาพพจน์ก็ได้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม โดยภาพในจิตนั้นอาจเป็นภาพที่มาจากประสบการณ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส เป็นต้น

2.2 ภาพพจน์ คือ การเรียบเรียงอย่างใช้โวหาร ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมาในการแต่งบทร้อยกรองนั้น กวีอาจพูดอย่างหนึ่งแต่หมายความว่าอย่างหนึ่งได้ ถือเป็นวิธีการที่ดีและเป็นคุณสมบัติสำคัญของบทกวี การสร้างภาพพจน์มีหลายวิธี ดังนี้

2.2.1 การเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย มีสองแบบ คือ แบบที่หนึ่งเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนอีกสิ่งหนึ่ง มักมีคำว่า “เหมือน” ปรากฏอยู่ แบบที่สองคือเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เป็นการกล่าวเปรียบเทียบโดยตรง

2.2.2 บุคลาธิษฐาน เป็นการสมมติสิ่งต่าง ๆ ให้มีกิริยาอาการเหมือนมนุษย์ แยกย่อยได้เป็น 3 ลักษณะ ลักษณะที่ 1 คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่คน แต่ทำกิริยาเหมือนคน ลักษณะที่ 2 คือ สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ใช่คนหรือไม่มีตัวตน (นามธรรม) สมมติขึ้นเป็นคน ทำกิริยาอาการอย่างคนและมีเนื้อเรื่องเล่าประกอบ ลักษณะสุดท้ายคือ สัตว์ที่มีเนื้อเรื่องเล่าประกอบเป็นนิทานเทียบมนุษย์ในเชิงสอนใจ

2.2.3 สัญลักษณ์ ในความหมายกว้างที่สุด หมายถึง สิ่งหนึ่งซึ่งใช้แทนอีกสิ่งหนึ่ง สัญลักษณ์อาจเป็นคำ ๆ เดียว ข้อความ หรือเป็นทั้งเรื่องก็ได้ สัญลักษณ์ อาจเปรียบ “เป็น” ด้วยก็ได้ เช่น ภาพพจน์ในรูปสัญลักษณ์ของบทสังวาสที่นำธรรมชาติมา

เปรียบเทียบ การกล่าวถึงฝนฟ้าคะนองหรือบัวกลางสระ เป็นที่นิยมว่าให้สุนทรียภาพแก่
วรรณคดีเป็นอย่างดี

2.2.4 การกล่าวถึงความขัดแย้งถ่วงนานกัน เช่น “ความขมขื่นอันหวาน
ชื่น”

2.2.5 การกล่าวเกินจริง ในบทกวีจะใช้ภาพพจน์ชนิดนี้มาก โดยมี
จุดมุ่งหมายให้กระทบอารมณ์ มิได้เพ่งเล็งในข้อเท็จจริง การกล่าวเกินจริงนั้นจะใช้เมื่อ
ต้องการเน้นอารมณ์หรือความรู้สึกในงานประพันธ์

2.2.6 การกล่าวน้อยคำแต่กินใจความกว้างขวาง เป็นการสื่ออารมณ์อัน
ลึกซึ้ง แต่ถ้าอธิบายถอดความออกมาก็จะให้ความหมายกว้างไกลกว่าถ้อยคำที่กล่าวขึ้น
เพียงสั้น ๆ

2.2.7 การใช้คำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้วและไม่ต้องการคำตอบอีก

2.2.8 การกล่าวเย้ย กล่าวประชด เริ่มตั้งแต่ชั้นประชดประชัน เยาะเย้ย
ไปจนถึงแค้นเคืองและเหยียดหยามเป็นขั้นที่สุด ผู้แต่งจะมีวิธีการที่ไม่กล่าวตรง ๆ แต่ให้
ผู้อ่านเข้าใจความหมายที่แท้จริงเอง

2.2.9 การกล่าวเพ้อความ เป็นการกล่าวอ้างถึงบุคคล สถานที่
เหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ เป็นที่รู้จักกันดีทั่วไป ยกมาประกอบข้อความ เมื่อเอ่ยขึ้นมาก็เป็นที่
รู้จักและเข้าใจทันที

2.2.10 การเรียบเรียงข้อความที่มีเสียงสัมผัส มีคุณแห่งความหมายและ
นำหนักเท่าเทียมกัน เช่น ไพรีฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุน เป็นต้น ภาพพจน์ในข้อนี้จัด เป็น
ท่วงทำนองโวหารของคนในชาติ

3. ลักษณะการแต่งร้อยกรอง คือ รูปแบบการกำหนดคณของร้อยกรองแบบ
ต่าง ๆ เช่น จำนวนคำ สัมผัสนอก-ใน ครุ ลหุ ลีลาจังหวะ การเล่นคำ การใช้กลบท การ
จัดเป็นบาท เป็นบท เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของท่วงทำนองของผู้แต่ง ผู้แต่งแต่ละคนจะ
เน้นในเรื่องลักษณะการแต่งบทร้อยกรองแตกต่างกันไป

4. ท่วงทำนองในการบรรยายและพรรณนาความให้กระจ่างแจ่มแจ้ง ผู้แต่งบาง
ท่านชี้แจงรายละเอียดได้แจ่มแจ้งชัดเจน มีการยกตัวอย่างประกอบ แต่ผู้แต่งบางท่านจะ
เขียนเพียงสั้น ๆ เฉพาะที่จำเป็น

5. หางเสียงของผู้แต่ง หมายถึงทัศนคติหรือท่าทีของผู้แต่งที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 น้ำเสียงอาจเป็นทำนองประชดประชัน แสดงอารมณ์ขัน ล้อเลียน เยาะเย้ย จริงจัง
 เครื่องเรียด อ่อนโยน อ่อนหวาน กราดเกรี้ยว เด็ดขาด ขมขื่น หรือการกล่าวอย่างมี
 เจตนาอย่างหนึ่งอย่างใดแฝงอยู่

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องจาก
 แหล่งข้อมูล ต่อไปนี้
 - 1.1 สำนักหอสมุดแห่งชาติ
 - 1.2 ห้องสมุดสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เช่น
 - 1.2.1 สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 - 1.2.2 สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 - 1.2.3 สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
 - 1.2.4 สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
 - 1.2.5 สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
 - 1.2.6 สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
 - 1.2.7 ศูนย์วิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
 - 1.2.8 สภาวิจัยแห่งชาติ
 2. ขั้นศึกษาวิเคราะห์ ศึกษาวิเคราะห์ตามประเด็นวัตถุประสงค์ที่กำหนด คือ
 - 2.1 ด้านสังคมวิทยา
 - 2.2 ด้านคติชนวิทยา
 - 2.3 ด้านจิตวิทยา
 - 2.4 ด้านวรรณศิลป์
 3. การเสนอผลการวิจัย
- การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเสนอผลงานลักษณะพรรณนาวิเคราะห์